

Prilog iz
povijesti psihologije
Note on the
history of psychology

PRVI UDŽBENICI IZ PSIHOLOGIJE OBJAVLJENI U HRVATSKOJ U 1870-IMA

Prvi udžbenici iz psihologije objavljeni su u Hrvatskoj u 1870-ima. Njihovo objavljivanje vezano je uz povijesni razvoj srednjoeuropske pedagoške misli i prakse, te društveno-političke uvjete u tadašnjoj Hrvatskoj.

Društveno-obrazovni preduvjeti za uvođenja nastave psihologije u školski sustav krenuli su početkom 19. stoljeća, ali ne smiju se zanemariti ni promišljanja iz ranijeg, prije empirijskog razdoblja razvoja psihologije.

Povijesno gledano, Christian Wolff (1679.-1754.) kao najznačajniji njemački filozof u razdoblju nakon Gottfrieda Wilhelma Leibniza (1646.-1716.), a prije pojave Immanuel Kanta (1724.-1804.), učinio je prvu klasifikaciju psihologije. Wolff je 1732. predložio da se psihologija podijeli na iskustvenu (*Psychologia empirica / Erfahrungpspsychologie*), i 1734. spekulativnu (*Psychologia rationalis / Theoretische Psychologie*)¹ (Schraeder, W., 2020). U daljnjem raščlanjivanju psihologije važno je stajalište Kanta, koji je u Kritici čistog uma (Prva kritika) iznio mišljenje da 'iskustvena psihologija', koja se osniva na introspekciji ne može biti znanost jer introspekciju nije moguće znanstveno vrednovati. U daljnjem slijedu nezaobilazan je Johann Friedrich Herbart (1776.-1841.), njemački filozof, pedagog i psiholog. Herbarta se obično naziva utemeljiteljem znanstvene pedagogije (Klattenhof, 2006). U njegovoj konceptualizaciji pedagogije etika i psihologija su pomoćne znanosti. 'Etika određuje uzgojne svrhe, a psihologija sredstva' (Pedagojski leksikon, 1939, str. 122.).

Herbartov utjecaj na razvoj školstva bio je vrlo velik. Niz učitelja i srednjoškolskih profesora prihvatio je Herbartova odgojno obrazovna načela. Njegov utjecaj prepoznatljiv je i u Hrvatskoj jer su obje naše prve knjige iz psihologije vezane uz 'herbartovce'.

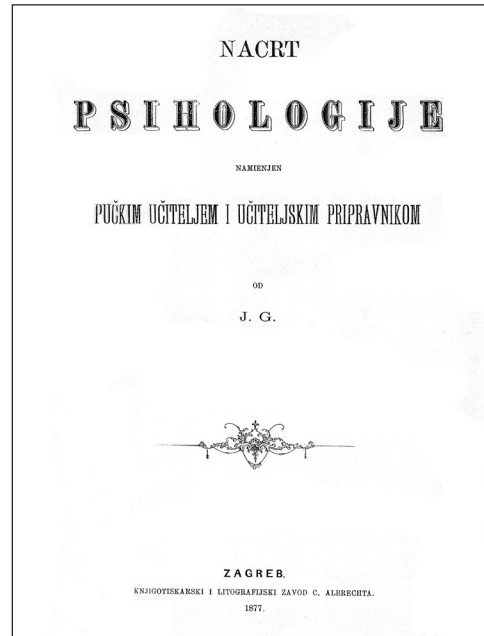
Društveno-politička složenost odnosa u Hrvatskoj bila je posljedica širih europskih povijesnih događanja. U Austrijsko-pruskoj bitci kod Kraljičina Gradeca 1866., koji suvremeni njemački povjesničari nazivaju 'Ratom među braćom', car i kralj Franjo Josip I. nakon poraza bio je primoran 1867. prihvatiti podjelu Monarhije na austrijski i mađarski dio. Na lijevoj strani rijeke Leite austrijske zemlje su postale radno zvane Cislajtaniya, a na desnoj je bio mađarski dio nazvan Translajtaniya. Hrvatska i Slavonija su postale dio Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, dok je Dalmacija još pedesetak godina ranije, nakon poraza Napoleona, na Bečkom kongresu postala zemljom Lotarinško-habsburške dinastije. Godine 1868. došlo je do Ugarsko-hrvatske nagodbe, koja je ostala na snazi sve do kraja I. svjetskog rata. Nagodbom je Dalmacija ipak bila priznata kao dio Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. U ovim zamršenim i za Hrvatsku krajnje nepovoljnim upravno-političkim odnosima, u drugoj polovini 19. stoljeća, nakon otpora Bachovoj germanizaciji, slijedio je otpor mađarizaciji. Već ranije razvijeni učiteljski pokret u svemu je imao važnu ulogu (Franković, 1958). Obrazovanje je u tadašnjoj Hrvatskoj u najvećoj mjeri bilo vezano uz austrijsku tradiciju i općenito uz njemačke uzore. To je vidljivo iz povijesnih pregleda razvoja našeg školstva. Pozivanja na mađarske autore i visokoobrazovne institucije nije ni postojalo, dok su mnogi ugledni učitelji i pedagozi svo-

1 Dostupno u digitaliziranom obliku na: *Psychologia rationalis: methodo scientifica pertractata ...* - Christian Wolff - Google Knjige

ja znanja stjecali u Austriji i Češkoj, koja je također bila zemlja austrijskog dijela Monarhije (Franković, 1958).

Snažan razvoj učiteljskog pokreta, osnivanje Hrvatskoga pedagoško-književnog zbornice (HPKZ) 1871., ponovna uspostava Sveučilišta u Zagrebu 1874., čimbenici su koji su doveli do potrebe za objavljivanjem što većeg broja udžbenika i školskih priručnika. Časopis Napredak, namijenjen teoriji i praksi odgoja i obrazovanja pokrenut je 1859., no on nije bio dovoljan. Udžbenici za osnovnu školu pisani su od strane članova HPKZ-a i objavljivala ih je Zemaljska vlada. Zbog potrebe da se objave novi udžbenici iz pedagogije, psihologije i logike za četverogodišnju učiteljsku školu te se zadaće prihvaćaju Josip Glaser i Stjepan Basariček (Franković, 1958).

Josip Glaser (1832.-1920.) bio je češkog podrijetla, rođen u Girnicu u današnjoj Rumunjskoj. Završio je učiteljski tečaj 1861. i potom je radio kao učitelj u nekoliko mjesta u Banatu. Uspio je završiti bečki Pedagogium 1870. nakon čega je 1871. postao učiteljem i na kraju profesorom u Učiteljskoj školi u Petrinji, u kojoj je radio sve do mirovine 1897. Angažirao se u osnivanju HPKZ-a, bio je strukovno aktivan na različite načine, pa je uz objavljivanje u časopisima izdao i školske udžbenike iz psihologije i logike (Glaser, 2020.). Nacrt psihologije napisao je kao učitelj u Uči-

Hrvatski školski muzej

Slika 1. Glaserova knjiga

teljskoj školi u Petrinji. Najprije je napisao četiri članka koja su objavljena u Napretku (Oris psihologije) da bi ih na kraju sabrao u knjigu (Franković, 1958).

Glaser u Predgovoru svoje knjige navodi da se 'držao sustava slavnoga učitelja dr. Dittesa², a osim toga, Beneke³ i Herbarta.' (Glaser, 1877, Predgovor)

- 2 Friedrich Dittes (1829.-1896.) bio je vrlo plodan njemački pedagoški pisac koji je kao pedagog bio reformator austrijskog školstva. Zalagao se za školu protiv klerikalnih utjecaja. Objavio je: Dittes, F. Lehrbuch der Psychologie und Logik (1874). Gesamte Ausgabe. Wien: Verlag von A. Bichler's Witwe und Sohn. Dostupno na: Lehrbuch der Psychologie und Logik - Friedrich Dittes - Google Knjige Glaseru je očito ovo bio glavni predložak pri pisanju vlastitog djela. • Dodatno: Piclher, J. (2015). Dittes, Christina Friedrich (18129-1896). Österreichisches Biographisches Lexikon ab 1815. (2. Überarbeitete Ausgabe – on line) dostupno na: Dittes, Christian Friedrich (biographien.ac.at)
- 3 Friedrich Eduard Beneke (1798.-1854.) bio je njemački filozof i psiholog. Kao sveučilišni profesor svoje je prvo 'dušoslovje' objavio 1824. (Beneke, 1824.) i nastavio je objavljivati knjige iz psihologije (Seelenkunde) sve do pred smrt (Beneke, 2020). Ide u red liberalnih pedagoga svog vremena. Beneke, F. E. (1824). Beiträge zu einer reinseelenwissenschaftliches Bearbeitung der Seelenkrankheitkun als Vorarbeiten für eine künftige strengwissenschaftliche Naturlehre derselben. Leipzig: Karl Heinrich Reklam (digitalizirano).dostupno na: Beiträge zu einer rein seelenwissenschaftlichen Bearbeitung der ... - Friedrich Eduard Beneke - Google Books • Dodatno: Hild, A. (2018). "Helden und Denker" der Pädagogik im Spiegel ihrer Fachlexika von 1774 bis 1945. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen. Dostupno na: "Helden und Denker" der Pädagogik im Spiegel ihrer Fachlexika von 1774 bis 1945 (oapen.org).

Glaser za psihologiju kaže sljedeće: 'dušoslovje je znanost, koja nas uči poznavati život naše duše t.j. rad njezin, uvjete toga rada, proizvode i zakone, po kojih duša radi ili proizvadjja.'

'Predmet dušoslovja nosimo u sebi, ono se dakle osniva na nutarnjem samozrienju. Onaj koji se hoće njime baviti mora biti prilično zriel. Kao što kod svih znanosti, tako se moramo i ovdje više puta pomagati hipotezami, jer temeljite uzroke rada i proizvoda nije možno vazda dokučiti.

Dušu nemožemo vidjeti, jer je ona beztvarena, t. j. nije tvar (materia).' (Glaser, 1877, str. 29).

Stjepan Basariček (1848.-1918.) bio je vodeći pedagog u Hrvatskoj od 1870-ih pa tako reći do smrti. Zajedno s Ivanom Filipovićem

(1823.-1895.)⁴ bio je osnivač Hrvatskoga pedagoško-književnoga zbora, a nakon Filipovićeve ostavke čak ga je i naslijedio na mjestu predsjednika. Bio je predsjednik Saveza hrvatskih učiteljskih društava, glavi urednik Napretka, pokretač Pedagogijske enciklopedije, koju je sa suradnicima uređivao od 1895. do 1916. Opća je povijesna ocjena da je bio osnivač pedagoške teorije u Hrvatskoj. Franković ga ocjenjuje herbartovcem (Franković, 1959).

Stjepan Basariček je svoje djelo nazvao 'dušoslovje', što je doslovan prijevod njemačkog izraza 'die Seelenkunde'. Njemu je kao predložak poslužila knjiga 'Grundriss der Psychologie' ('Nacrtna psihologija'), koju je napisao Johannes Crüger, svestrani njemački pisac školskih udžbenika u drugoj polovini 19. stoljeća.

Basariček u Uvodu piše: 'Što je duša sama po sebi, to je pitanje metafizike ili filozofije, u užem smislu. Dušoslovje se tim pitanjem ne bavi. Njemu je samo pripravljati njegovu rješitbu, i s toga se može nazvati takodjer pripravnim znanosti filozofije ili propedeutikom.

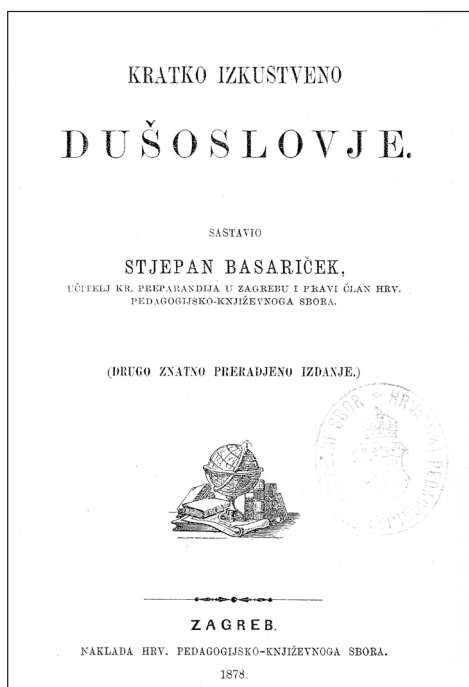
Prava je zadaća dušoslovju:

Da pronadje pojedine duševne pojave te ih u nekom redu prikaže.

Da razloži njihovu unutarnju svezu kao i zakone, po kojih se sbivaju.'

'U glavnom su dva načina, kojimi se mogu izpitivati pojavi čovječje duše i to: empirijski ili izkustveni te racionalni ili umni, koji se takodjer zove i konstruktivnim ili filozofijskim.' (Basariček, 1878, str. 7).

Obje knjige su se pojavile prije Wundtova osnutka prvog Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju u Leipzigu 1879., a i jedna i druga nas podsjećaju odakle smo krenuli. Bez obzira na spominjanje duše, činjenično je da su obje napisane polazeći od načela empirijske psihologije.

Slika 2. Basaričekova knjiga

4 Ivan Filipović (1823.-1895.), učitelj i pedagoški pisac, beskompromisni borac za poboljšanje položaja učitelja i opći školski napredak. Osnivač Hrvatskog pedagoško-književnoga zbora. Naša najviša državna pedagoška nagrada nosi ime Ivana Filipovića od 1964. godine.

LITERATURA

Basariček, S. (1878). *Kratko iskustveno dušoslovje.*

Drugo znatno preradjeno izdanje. Zagreb: Naklada Hrv. pedagojsko-književnoga zbora.

Franković, D., ur.(1958). *Povijest pedagogije i školstva.* Zagreb: Pedagoško-književni zbor.

Glaser, J. (1877). *Nacrt psihologije namijenjen pučkim učiteljem i učiteljskim pripravnikom.* Zagreb: Knjigotisarski i litografski zavod C. Albrechta.

Glaser, J (2020). *Josip Glaser. Hrvatski biografski leksikon.* Dostupno na: enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=58521

Klattenhof, K. (2006). Johann Friedrich Herbart (1776-1841). u Bern Dollinger (Hrsg.) *Klassiker der Pädagogik. Die Bildung der modernen Gesellschaft*, S. 101-123. Heidelberg: Springer

Pedagojski leksikon: *Priručnik za teoriju i praksu uzgoja* (1938). Uredili: Stevan Pataki, Marijan Tkalčić, Ante Defrančeski, Josip Demarin. Zagreb: Minerva.

Schrader, W, (2020). "Wolff, Christian". U: *Allgemeine Deutsche Biographie*, 44 (1898), S. 12-28 [Online-Version]. Dostupno na: URL: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118634771.html#adbcontent>

Krunoslav Matešić
kmatetic@ffzg.hr

Online: 23. prosinca 2020.